

PROROČKA KRITIKA KAO POZIV NA DRUŠTVENO-MORALNO PONAŠANJE EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA AM 2,6-16

Božo LUJIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
blujic@globalnet.hr

Sadržaj

Analizirani ulomak Am 2,6-16 predstavlja zadnju u nizu od osam kitica Amosova govora protiv stranih naroda i protiv Izraela. Dok u drugim kiticama prorok šiba povredu prava okolnih naroda jednih prema drugima (*ius gentium*), dotle u kitici protiv Izraela Amos žigoše povredu prava čovjeka i onih najsiromašnijih i najbjeđnijih u Izraelu (*ius hominis*). Struktura ulomka sadrži tri prizora (2,6-8; 2,9-12; 2,13-16). U prvome prizoru prevladava veznik »jer« כִּי (*al*) i u njemu se navode četiri zločina koja se odnose na povredu prava siromašnih, bijednika, nevoljnika i nezaštićenih. U drugome prizoru prikazano je Božje kontrastno djelovanje i tim dijelom dominira naglašeno Gospodinovo »ja« אֲנִי (*v'ānōkī*). U trećem prizoru donesen je metaforičan prikaz suda i kazne koja će uslijediti zbog krivoga odnosa prema čovjeku.

Amos prikazuje kako Izrael nije ništa bolji od drugih okolnih naroda jer čini zločine protiv čovječnosti kao i drugi. Na to upućuje isti pojam za zločine narodâ i za zločin Izraela – עֲוֹנוֹתָם. Analiza je pokazala da Bog jednako postupa i prema narodima i prema Izraelu i da jednaka logika vrijedi i za jedne i za druge. Drugo, Bog je prikazan kao gospodar povijesti koji je jednako tako snažno prisutan i kod drugih naroda kao i u Izraelu i koji jednako zaštićuje ljudsko dostojanstvo i Izraelaca i neizraelaca. Prorok ne gradi neki apstraktni moralni sustav ponašanja, nego u konkretnoj povijesnoj situaciji pokazuje na moralnost stavova utemeljenih na Božjem odnosu prema ljudima upravo prema onima najbjeđnijima i najsiromašnijima u Izraelu.

Ključni pojmovi: zločin, pravo čovjeka, pravo naroda, bijednik, siromah, nevoljnik, Gospodin, Izrael, proročka kritika, sud i kazna.

Uvod

Prorok Amos unosi u svoje proročko poslanje korjenitu novost s obzirom na Božji odnos prema izraelskom narodu. U dotadašnjoj praksi Bog je zaštićivao narod u teškim egzistencijalnim nevoljama od svih koji su ga ugrožavali stavljajući se između Izraela i drugih naroda, dok je u Amosovo vrijeme Bog odlučio suočiti se s vlastitim narodom i proći posred njega te tako razlučiti unutar naroda ono što će imati od onoga što neće imati budućnost. Amos uporno ističe da će Gospodin proći עבר ('br)¹ posred Izraela (5,17; također usp. Post 30,52; 31,52; Pnz 42,5) i da će u narodu načiniti pukotinu koja će odijeliti ono što je nepopravljivo zahvaćeno zlom od onoga što je još uvijek zdravo.

Prema poruci ovoga proroka narod se trebao pripremiti za taj susret יִשְׂרָאֵל הִקְרִינִי לִקְרַאת־יְהוָה (hikkôn likrā't 'elōhēkā jisrā'el) – »Izraele, pripremi se da susretnoš svoga Boga!« (4,7), jer će taj susret biti dan istine o narodu i njegovu odnosu prema Bogu, ali i o njegovim unutarnjim odnosima jednih prema drugima. Prorok upravo i vidi svoju zadaću u pripremanju naroda za najavljeni susret s Gospodinom. Taj susret istine »oči u oči« Amos naziva »Gospodinovim danom« – יוֹם יְהוָה (jôm Jhvh)², koji će u proročkoj teologiji postati kasnije mjestom i vremenom za sučeljavanje Božje i Izraelove stvarnosti (Iz 2,12; 13,6.9; 22,5; 34,8; Jr 46,10; Ez 7,19; 13,5; 30,3; Jl 1,15; 2,1.11; 3,4; 4,14; Am 5,18-20; Ob 15; Sef 1,7.8.10.12.14-18; Zah 14,1).

1. Susret Boga s Izraelom u istini

Susret Boga s izraelskim narodom bit će u svakom slučaju dan istine, ma kako god ona gorka bila, za sve stanovnike Izraela pa se narod treba pripremiti za taj dan suočenja s istinom o samome sebi. Narod žudi za danom Gospodinovim, ali se vara jer će on biti za mnoge dan tame, a ne svjetlosti: »Jao vama što žudite za danom Jahvinim! Što će vam biti dan Jahvin? Tama, a ne svjetlost. Bit će vam k'o onom što uteče lavljim raljama, a sretne ga medvjed; koji uđe u

¹ Usp. Hans-Peter STÄHLI, עבר 'br vorüber-, hinübergehen, u: Ernst JENNI – Claus WESTERMANN (ur.), *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, II, München, 1975., 200–204 (dalje: THAT). Jedno od značenja ovoga glagola je svakako vezano uz Božji kazneni pohod kojim će kazniti prekršitelje Zakona.

² Govor o »danu Gospodinovu« predstavlja zapravo »srž proročke eshatologije«. Usp. Gerhard von RAD, *Theologie des Alten Testaments II. Die Theologie der prophetischen Überlieferungen Israels*, München, ⁹1987., 129. Jôm Jhvh nalazi se šesnaest puta u starozavjetnim tekstovima, kod Amosa najviše: Am 5,18.18.20. Sintagma »dan Jahvin« po sebi je ambivalentna: za jedne ona znači donošenje nesreće, a za druge spasenja. Usp. Ernst JENNI, יוֹם יְהוָה, u: THAT, I, München, ⁵1994., 707–726.

kuću i stavi ruku na zid, a ujede ga zmija. Neće li dan Jahvin biti tama, a ne svjetlost? Mrklina, a ne sunčan sjaj?» (Am 5,18–20).³ Kao što ističu Luis Alonso Schökel i José L. Sicre Diaz, iz teksta se nazire da Amosovi slušatelji pretpostavljaju »dan Gospodinov« isključivo kao dan spasenja za vlastiti narod i za sebe osobno. Ali taj dan treba shvatiti i u liturgijskome i u vojnome smislu kao Gospodinov pohod svome narodu (usp. Iz 9,3) koji će staviti sve pred Gospodinovo lice.⁴

Susret Gospodina s Izraelom na osobit je način prikazan u pet viđenja u Am 7,1-3; 7,4-6; 7,7-9; 8,1-3; 9,1-4 s prekrasnim metaforama koje pojačavaju poruku i vode prema njezinu vrhuncu. Zajedničko obilježje s formalne strane u tim viđenjima svakako je ista uvodna formulacija utemeljena na glagolu רָאָה (*r'h*) – *vidjeti*, koju smo nazvali sintagma poveznica. Tri od pet viđenja počinju istovjetnom formulacijom: כֹּה הָרְאִי אֶרְצֵי יְהוּדָה (*kōh hir'anî 'ădōnāj Jhoh*) – »Evo što mi pokaza Jahve Gospod...« (7,1; 7,4; 8,1). Uvodna sintagma u trećem viđenju (7,7) razlikuje se neznatno od gornje tri. Uvodna formulacija petoga viđenja (9,1) znatno se razlikuje od ostalih. Ne počinje glagolskom konjugacijom *hifil*⁵ glagola *r'h* kao prethodne, nego glagolskom konjugacijom *qala*. Ona prema tomu glasi: רָאִיתִי אֶת-אֲדֹנָי (*rā'itî 'et-'ădōnāj*) – »Vidjeh Gospodina...« Viđenja predstavljaju dinamički proces koji svoj vrhunac dostižu u petome viđenju. Druga značajka viđenja je u tomu što su ona sastavljena kao »ja-izvješća«, to će reći da je prorok subjekt njihova opisa.

Tako se u četvrtome viđenju (8,1-3) prikazuje košarica zrelih smokava – קַיִס קָלוּב (*k'lib qājis*), pri čemu se naglasak stavlja upravo na *zrele* smokve. Tom se

³ Usp. Wolfram von SODEN i dr., יוֹם *jôm*, u: G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 1982., 559–586, ovdje 579–583 (dalje: ThWAT): »Bog je gospodar dana i vremena jer je stvoritelj svjetla i tame, dana i noći i godišnjih doba.« Sintagma se javlja 16 puta, i to samo kod proroka iz Južnoga kraljevstva. Inače, diskusija o »danu Gospodinovu« vodila se u različitim razdobljima na različitim razinama. Ponajprije je Gressman smjestio ovu sintagmu u eshatološko vrijeme. Tomu se usprotivio Mowinckel koji izvodi proročku eshatologiju iz izraelskoga kulta, osobito onoga o svetkovini ustoličenja kralja. G. von Rad vidi podrijetlo ove sintagme iz predaja »svetoga rata« u Izraelu. Novija istraživanja idu za time da pokažu uporabu ove sintagme unutar proročke teologije. »Dan« označava vremensku odrednicu dok druga riječ »Gospodin« ističe važan Božji zahvat u samu povijest. On se odnosi na blisku budućnost koja će zbog Gospodinova zahvata biti posve drukčija. Također usp. Gerhard von RAD, *Theologie des Alten Testaments*, I, München, ¹⁰1992., 382–395. G. von Rad u navedenom djelu sažima raspravu o Gospodinovu danu.

⁴ Usp. Luis ALONSO SCHÖKEL – José L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, Roma, 1989., 1085–1087.

⁵ Hifil je kauzativna konjugacija, a to u ovom slučaju znači: *učiniti da se vidi*, što će reći *pokazati*. Uzrok je očito sam Jahve koji u četiri prva viđenja daje da prorok vidi, dok je peto viđenje stvarno gledanje (9,1).

metaforom izriče činjenica da je narod došao do kraja jednoga povijesnog procesa – narod je zreo za susret s Gospodinom. Stoga je razumljivo što Gospodin poručuje preko proroka Amosa narodu: בָּא הַקֶּזֶן אֶל-עַמּוֹי יִשְׂרָאֵל (*bā' haqqēs 'el-'ammī jisrā'ēl*) – »došao je kraj mome narodu izraelskomu« (8,2).

Posljedice Gospodinova povijesnoga zahvata iskazane su u Am 9,2 u neobičnoj snazi s pet kondicionalnih rečenica (*'im-rečenicice*) i s nekoliko prekrasnih paralelizama. Pred sobom imamo očito vješto stiliziran tekst koji, polazeći na početku od אֲדוֹנָי (*ādōnāj*) – »moj Gospodin«, postupno proširuje njegovu moć i utjecaj do u neograničeno. Gospodin počinje svoj pothvat sa žrtvenikom, hramom, a potom dolazi vojska kao učinkovito sredstvo kažnjavanja naroda. Slika prikazuje Gospodina kao odlučnoga predvodnika »svetoga rata«⁶. Međutim, neće to biti više rat protiv drugih naroda, nego protiv izabranoga naroda Izraela. Amos time želi jasno poručiti da Gospodin ni u kom slučaju nije Bog koji bi u bilo kom obliku stajao na strani nepravde i davao joj legitimitet, nego kojemu je i te kako stalo do pravde te stoga za tu pravdu ulazi u sveti rat čak i protiv svoga naroda.

U dan njegova ratničkoga pohoda neće se biti moguće nigdje sakriti: ni u podzemlje, ni u nebo, ni na Karmel, ni na dno mora, čak ni među neprijateljima. Gospodinova moć seže, prema Amosovu iskustvu, neograničeno daleko i duboko tako da njegova ruka pravde doseže svakoga i na svakome mjestu. Kondicionalne rečenice poput malja razbijaju sve razloge koji bi uljuljavali i stvarali lažnu sigurnost kako je moguće izbjeći susret s Bogom u dan njegova pohoda.

Amosova viđenja iznose na vidjelo neosporivu činjenicu susreta s Gospodinom.⁷ Na to ukazuju predmeti-simboli: skakavci, vatra, visak i košara zrelih smokava, koji vode petome viđenju – *neminovnom susretu s Gospodinom*. Istinska Gospodinova moć pokazuje se u razračunavanju sa zlom, što će se dogodi-

⁶ O »svetom ratu« i Gospodinovu vojevanju za narod i njegov opstanak, ali i protiv naroda u onim trenucima kad se narod nalazio na opasnoj stranputici, može se naći više u: Gerhard von RAD, *Der heilige Krieg im alten Israel*, Zürich, 1951., osobito 6–14; Fritz STOLZ, *Jahwes und Israels Kriege. Kriegstheorien und Kriegserfahrungen im Glauben des alten Israels*, Zürich, 1972.; Hans Jürgen KRAUS, *Krieg im AT*, u: *Die Religion in der Gemeinschaft und Gegenwaert*, IV, Tübingen, 1960., 64–65; Božo LUJIĆ, *Od Boga ratnika do Boga sveobuhvatne ljubavi*. Biblijska interpretacija rata, u: Ivan GRUBIŠIĆ (ur.), *Konfesije i rat*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 2. – 4. prosinca 1993., Split, 1995., 71–105.

⁷ Izrael je doživljavao Gospodina upravo u susretu uvijek posredstvom proroka ili drugih ljudi koji su bili opunomoćeni za tu zadaću. Razlika je u tomu što je nekoć taj susret za narod značio zaštitu, a sada stavljanje Izraela pred Gospodinov sud. Gospodin sve više prelazi od Boga koji djeluje izvana na Boga koji djeluje iznutra – iz naroda. To je osobito očito u Novom zavjetu gdje Isus isključivo djeluje unutar naroda.

ti prigodom Gospodinova prolaska narodom. Amos upozorava da je vrijeme dolaska blizu i zato je potrebno hitno pripremiti se za taj susret istine. U tom susretu Gospodin neće ni u kom slučaju postojeće stanje rušiti zato što mu se ruši, nego će uklanjanjem onoga nezdravoga omogućiti da upravo ono zdravo preživi, jer je Gospodin Bog života.⁸

2. Uži kontekst Amosova govora o Izraelu

Već je novost Amosova nastupa u tomu što Izraela ne izuzima iz konteksta govora o drugim, stranim narodima i njihovim zločinima, nego ga upravo stavlja u kontekst toga govora pri čemu taj govor protiv drugih naroda predstavlja samo uvod u govor protiv Izraela i njegovih zločina. Naime, govor protiv Izraela nalazi se na posljednjem mjestu u nizu od osam kitica. Time se stvara izvjesna napetost i daje određeno značenje toj kitici. Značajno je i to što se zločini naroda i Izraela označavaju istim pojmom *פֶּשָׁא* (*peša'*)⁹, čime se ističe da Izrael nije ni u kome slučaju bolji od drugih naroda.

Dok se Božji odnos prema stranim narodima verificira u njihovu ponašanje jednih prema drugima, dakle na vanjskome području, dotle se Božji odnos prema Izraelu očituje u uređivanju nutarnjih odnosa u narodu. Naime, u govoru protiv stranih naroda (Am 1,3 – 2,3) Amos iznosi Gospodinov stav da ono što pojedini narodi čine jedni drugima predstavlja u pravome smislu »zločin« – *פֶּשָׁא* (*peša'*). To je zapravo zločin protiv dostojanstva i prava čovjeka i narodâ. Što su ti narodi činili? Oni su vršili ljude poput slame (1,3), otimali ljude i prodavali ih poput robe (1,6), gonili ljude mačem (1,11), parali trudnice i ubijali život u utrobi (1,12), spaljivali mrtve kosti kraljeva i od toga pravili vapno za krečenje kuća (2,1).¹⁰

U egzegetskim istraživačkim krugovima uvriježeno je danas mišljenje kako Amosov ulomak 1,3 – 2,16 sadrži zasebno ustrojenu nutarnju strukturu.¹¹ Ulomak 1,3 – 2,16 sačinjava osam dobro i na sličan način strukturiranih

⁸ Gospodin zapravo posvuda štiti i potvrđuje život. Život pripada Gospodinu i on je Gospodinov dar nad kojim danonoćno bdije. Usp. Romeo CAVEDO, Vita, u: Pietro ROSSANO – Gianfranco RAVASI – Antonio GIRLANDA (ur.), *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, Milano, 1991., 1660–1680.

⁹ O tome više u: Robert KNIERIM, *פֶּשָׁא peša' Verbrechen*, u: THAT, II, 488–495; Horst SEEBASS, *פֶּשָׁא peša'*, u: ThWAT, VI, 791–810; Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheten 2. Joel. Amos*, Neukirchen-Vluyn, 1975., 185–186.

¹⁰ Usp. Božo LUJIĆ, Prava čovjeka i prava naroda u Am 1,3 – 2,16, u: Marko JOSIPOVIĆ – Mato ZOVKIĆ (ur.), *Crtajte granice ne precrtajte ljude*, Sarajevo – Bol, 1995., 107–132.

¹¹ Na ovom ćemo mjestu navesti nekoliko uvažanih autora koji govore o tom problemu i koji se začuđujuće slažu u svojim mišljenjima. Ne nijećemo da postoje neke sitnije razli-

kitica u kojima se govori o zločinima pojedinih naroda. Tematika navedenih kitica odnosi se jednako na Izraela i na susjedne narode: 1,3-5: Govor protiv Damaska, 1,6-8: Govor protiv Filistejaca, 1,9-10: Govor protiv Tira, 1,11-12: Govor protiv Edoma, 1,13-15: Govor protiv Amona, 2,1-3: Govor protiv Moaba, 2,4-5: Govor protiv Jude, 2,6-16: Govor protiv Izraela. Od navedenih osam kitica četiri pokazuju istovjetne elemente u svojoj nutarnjoj strukturi dok tri imaju neke strukturne elemente različite, ili pak neki elementi jednostavno nedostaju. U tu skupinu spadaju kitice o Tiru (1,9-10), Edomu (1,11-12) i Judeji (2,4-5). One imaju dva istovjetna elementa, dva se razlikuju, a jedan potpuno nedostaje. Kitica o Izraelu ima posebno mjesto i strukturu koja neznatno odstupa od ostalih kitica, ali su zato njezini strukturalni dijelovi znatno prošireni.¹²

Od posebne je važnosti bilo ustanoviti kako je u tim kiticama najvažniji bio središnji element, kojim se otkrivao počinjeni zločin jednoga naroda, bilo protiv pojedinca, bilo protiv drugoga naroda. Evo, kako bi pet strukturnih elemenata kitica predstavljalo ustvari cikličku strukturu u kojoj se osobito ističe treći element.¹³

a Uvodni poslanički obrazac
b Opće naviještanje neopozivosti odluke
c Posebno obrazloženje navođenjem zločina
b' Prijetnja kaznom
a' Zaključni poslanički obrazac

Trećem strukturnom elementu, koji otkriva zločin kao povredu prava čovjeka i prava naroda u izraelskome narodu, u Amosovu govoru posvećena je posebna pozornost, a to će biti učinjeno i u sljedećemu dijelu naše analize.

ke, ali one ne igraju presudnu ulogu za ovaj tekst i za zadaću koju smo postavili. Tu su već spomenuta djela: Luis ALONSO SCHÖKEL – José L. SICRE DIAZ, *1 Profeti*, 1085ss; Artur WEISER, *Die Propheten Hosea, Joel, Amos, Obadja, Jona, Micha*, Göttingen, 81985., 127–206; Klaus KOCH, *Die Profeten I. Assyrische Zeit*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 21987; Ludwig MARKERT, Amos/Amosbuch, u: Gerhard KRAUSE – Gerhard MÜLLER (ur.), *Theologische Realenzyklopädie*, II, Berlin – New York, 1978., 471–487; Adalbert REBIĆ, *Amos – prorok pravde*, Zagreb, 1993.; Robert P. CAROLL, Amos, u: R. J. COGGINS – J. L. HOULDEN (ur.), *A Dictionary of Biblical Interpretation*, Philadelphia, 1990., 19–21.

¹² O tome je znatno opširnije pisano u: Božo LUJIĆ, Prava čovjeka i prava naroda u Am 1,3 – 2,16, 107–132.

¹³ Usp. Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2. Joel. Amos*, 164–186.

3. Izrael nije bolji od drugih

Središnji tekst na koji ćemo u analizi svratiti posebnu pozornost jest Am 2,6-18 koji je, kao što je već rečeno, istovjetnom strukturom povezan s prethodnim kiticama s time što su neki elementi znatno prošireni i drukčije intonirani. To vrijedi osobito za element kojim se objašnjava stanje u Izraelu navodeći konkretno grijeh i zločine unutar samoga izraelskog naroda. Dok su u prethodnim kiticama narodi bili optuženi da krše međunarodno pravo povređujući međusobne odnose, sada je Izrael suočen sa svojim Bogom na unutarnjoj izraelskoj razini na kojoj Bog ne djeluje izvana, nego duboko iz samoga naroda. Luis Alonso Schökel interpretira Gospodinovu ulogu na ovaj način: »Gospodin ne slovi ovdje kao sudac povijesti koji s vrhovnom vlasti iz visina sudi međunarodne odnose i zločine. Ovdje je Gospodin povrijeđena strana koji podiže tužbu protiv uvreditelja, pokazuje bilo vlastitu nevinost bilo grešnost druge strane i izvršuje vlastito pravo osvetne pravde.«¹⁴ Ulomak Am 2,6-18 na određen način čini kontrastnu matricu na kojoj se u zrcalu Gospodinovih pozitivnih djela ogledaju nedjela što ih čine Izraelci unutar vlastita naroda. Dok drugi narodi griješe jedni protiv drugih u okviru međusobnih ratova, dotle Izrael čini zlodjela prema pripadnicima vlastita naroda.

Ulomak strukturno možemo podijeliti na tri dijela kao tri dojmjljiva prizora: Prvi dio sačinjavao bi optužbu Izraela od stane Gospodina s konkretnim navođenjem zločina (2,6-8) u kojem prevladava veznik »jer« *בְּ* (*al*), drugi dio činio bi kontrastno pozitivno djelovanje samoga Gospodina koji se iskazuje prema narodu samo u činjenju dobrih djela (2,9-12) u kojem je osobito naglašeno Gospodinovo »ja« – *אֲנִי* (*v^e'ānōkî*) te treći dio (2,13-16) u kojem je navedena neminovnost kazne što će stići one koji čine navedena zlodjela.¹⁵

¹⁴ Luis ALONSO SCHÖKEL – José L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, 1085.

¹⁵ Kítica o Izraelu ima sve strukturne elemente prethodnih kítica, ali su neki njezini elementi znatno prošireni, kao što je navođenje zločina i kazna koja će uslijediti kao posljedica tih zločina.

פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל (<i>piš'ê isra'êl</i>) – zločini Izraela	:עַל־מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאִבְיוֹן בְּעִבּוֹר נַעֲלָיִם (' <i>al-mikrā bakkesep saddîq v'ebjôn ba'abûr na'alājim</i>) – jer prodaju pravедnika za srebro, a bijednika za par sandala
	:וְעַל־בְּנֵדִים עַל־עַפְר־אֲרָץ בְּרֹאשׁ רְלִים וְדֶרֶךְ עֲנוּיִם יָטוּ (<i>haššō'apîm 'al 'apar-'eres b'rō'sh dallîm v'derek 'anāvîm jattû</i>) – jer glave siromaha u prašini gaze i slabe na zao put vode
	:וְעַל־בְּנֵדִים יָטוּ אִישׁ וְאִשׁ וְיָלְכוּ אֶל־הַנְּעִרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קִדְשִׁי (<i>v'et-šēm qodšî</i>) – jer sin i otac istoj djevojci idu da oskvrnu moje sveto ime
	:וְעַל־בְּנֵדִים חֲבָלִים יָטוּ אֶצֶל כָּל־מִזְבְּחַ וַיִּוֶן עֲנוּשִׁים יִשְׂחִי בֵּית אֱלֹהֵיהֶם: (<i>v'l b'gādîm habulîm jattû 'ēsel kol-mizbē'h vajên 'anûšîm jîštû bêt 'elohêhem</i>) – i jer na haljinama u zalog uzeti-ma leže kraj svakoga žrtvenika, i piju vino oglobljenih u domu Boga svojega

Iz gornje strukturne tablice razvidno je da su u pitanju četiri velika zločina¹⁶ koja Amos u Božje ime predbacuje svojim sunarodnjacima: 1) prodaja ljudi za novac, 2) tlačenje siromaha, 3) zlostavljanje djevojaka, 4) kultno pokriće iskorištavanja dužnika. Zločini se odnose na društveno područje, na antropološko i kultno i tako zahvaćaju vrlo široko u odnose među ljudima. Značajno je primijetiti da Amos nigdje ne navodi izravne prekršaje protiv Boga, ali su oni i te kako uključeni ukoliko je Bog onaj koji bdije nad međuljudskim odnosima i dostojanstvom čovjeka i pojedinoga naroda.

3.1. Prodaju ljude za novac

Za razumijevanje ovoga zločina פִּשְׁעַ (peša') u Am 2,6 potrebno je analizirati dva ključna pojma u tekstu: glagol מכר (*mkr*) i imenicu צְדִיק (*saddîq*). Glagol מכר (*mkr*)¹⁷ znači *prodavati*. U različitim biblijskim kontekstima može također imati

¹⁶ Usp. Luis ALONSO SCHÖKEL – José L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, 1096. Ta dvojica autora vide ovakvu strukturu u navedenom tekstu 2,7b-8: *a-b*, *a'-b'*, *a''-b''*. Čini se ipak da bolje odgovara četverodijelna struktura jer bolje diferencira zločin prodaje ljudi i s druge strane njihovo tlačenje. Vidi podjelu i razloge u: Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2. Joel. Amos*, 200–204.

¹⁷ Usp. Edward LIPINSKI, מכר *mkr*, u: ThWAT, IV, 869–875.

značenje prodaje ljudi, što nije tako često (Izl 21,16). Ipak, glagol מכר (*mkr*) češće znači razmjenu određenih dobara ili čak prava. U analizi ovoga glagola Edward Lipiński spominje Am 2,6 i u svezi s tim kaže: »Neopravdano ropstvo uslijed nečistih zahtjeva i podmićivanja nalazi se u Am 2,6 gdje *mkr* znači nedvojbeno *prenijeti*.«¹⁸

Glagol מכר (*mkr*) vezan je uz imenicu צדיק (*saddîq*). Pojam צדיק (*saddîq*)¹⁹ u starozavjetnoj predaji znači pravedna čovjeka koji bi i na sudu trebao biti zaštićen, a time bi ujedno trebala biti potvrđena i sama pravednost. Ali kako se, vjerojatno, i u to vrijeme radilo o podmićivanju sudaca koji kroje pravdu, *pravednik* nije mogao doći do svoga prava. Bila je riječ o dvostrukom zločinu: pravednik nije mogao ostvariti svoje pravo i, što je još gore, pravednost se prodavala (*mkr*) za novac. Na taj je način život u zajednici bio ozbiljno doveden u pitanje jer su bile uništene etičke pretpostavke života, a ljestvica vrijednosti okrenuta naglavačke.

Zbog korupcije pravnoga sustava pravednik jednostavno nije mogao opstati, jer nije bio u stanju ostvariti svoje pravo. Zbog takva je stanja propadao ne samo čovjek pojedinac nego i cijelo društvo, jer bez nepokvarenoga i čvrstoga pravnoga sustava život postaje nemoguć. To je tim više vrijedilo u ono vrijeme kad nije bilo nikakve druge zaštite i kad je teško bilo dokazati svoju nevinost. Uz to ovdje se, prema Amosu, ne prodaje samo apstraktna pravednost nego čovjek pravednik te se na taj način ugrožavaju njegova ljudska prava, jer je čovjek u svojim temeljnim pravima u bitnome zakinut.²⁰

Širokom pojmu צדיק *saddîq* veoma je sličan po svome značenju nešto uži pojam אביון (*ebjôn*),²¹ u značenju *nevoljnik*, jer je doista bila riječ o čovjeku u nevolji. Nevolja se na ovome mjestu prvenstveno odnosila na društvenu razinu života. Upravo u društvenim odnosima nevoljnik je teško mogao opstati, jer u svojoj nevolji nije bio zaštićen, nego upravo iskorištavan. Koliko su odnosi u društvenom području bili iskrivljeni, pokazuje činjenica da je bilo posve mo-

¹⁸ Isto, 872.

¹⁹ Pojam צדיק (*saddîq*) povezan je s korijenom glagola צדק (*sdq*) i imenicama *sedaq* i *s'edaqâh*, i značenjski je vrlo složen pojam jer ima puno semantičkih nijansi. U širem pogledu pojam se veže uz ispravan odnos prema zajednici. Usp. Klaus KOCH, צדק *sdq* *gemeinschaftstreu/heilvoll sein*, u: THAT, II, 507–530. S druge strane B. Johnson ističe kako se pojam *sdq* može shvatiti juridički sa značenjem *pravda* koja bi se onda slagala s određenom normom. Ali isto tako nije manje važna činjenica, ističe Johnson, da se taj pojam može upotrijebiti gotovo kao sinonim za *spasenje* i *otkupljenje*. U tom smislu pojam ne bi izražavao normu, nego odnos prema Bogu. Božja pravednost ne stoji u suprotnosti s njegovom spasiteljskom voljom. Usp. Barton JOHNSON, צדק *sādaq*, u: ThWAT, VI, 903–924, ovdje 903. Usp. Adalbert REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta*, Zagreb, 1996., 161–168.

²⁰ Usp. Adalbert REBIĆ, *Amos – prorok pravde*, 43–44.

²¹ Erhard GERSTENBERGER, אביון *'bh wollen*, u: THAT, I, 20–25.

guće prodati *nevoljnika* אַבְיֹן (*ebjôn*) kao bezvrijednu robu – za par običnih sandala. I ovdje je riječ o prodaji čovjeka te o vrlo niskoj cijeni koja mu se davala. Isto tako i u ovom je slučaju bilo ugroženo čovjekovo dostojanstvo, kao što smo to vidjeli i u kiticama o stranim narodima. Samo sada to Izraelci čine svojim sunarodnjacima, što je znatno okrutnije nego kad to čine pojedini narodi jedni drugima.

3.2. Tlače i ugnjetavaju siromahe

Drugi zločin koji Amos predbacuje svojim sunarodnjacima izražen je hebrejskim glagolima שָׁפַח (*š'p*)²² u značenju *izdahnuti*, *gaziti* i נָתַח (*nth*)²³, koji u hifilu ima značenje *izokrenuti*, *izopačiti*. Ta su dva hebrejska glagola vezana uz dva druga paralelna pojma דָּל (*dal*) i אָנָו (*ānāv*).

Pojam דָּל (*dal*) u naznačenom kontekstu 2,7 označava ljude koji su siromašni ali nisu u potpunosti bez igdje ičega. Njih se u društvenom životu nemilosrdno gazi i iskorištava te se na taj način od njih čini istinske siromahe. Očito je govor o dobro smišljenom obliku izrabljivanja kojim čovjek nevoljnik postaje potpuno nemoćan u odnosu na sustav koji štiti moćnike i imućnike. Vjerojatno se pritom misli na zemljišne veleposjednike koji su željeli na svakovrsne načine povećati već postojeće posjede gazeći male ljude, otimajući im i ono što im je bilo preostalo, zapravo obogatiti se na račun malih poljodjelaca. Stoga se smije računati da su *dallîm* bili pravno nezaštićeni *mali ljudi* koji u društveno-pravno-političkom sustavu ne mogu doći do ostvarenja svojih prava. Takvi su ljudi bili jednostavno iskorištavani i tlačeni i stavljani u odnos ovisnosti o imućnicima.

Isto tako i četvrtim pojmom אָנָו (*ānāv*)²⁴ Amos opisuje posve izopačenu društvenu etiku u Izraelu zbog koje se upravo ovi ljudi označeni kao *siromasi*

²² Glagol se susreće samo na 14 mjesta u Starom zavjetu u proročkoj i mudrosnoj književnosti. Glagol znači *dahnuti*, ali i *gaziti nekome po glavi*. Takav je slučaj i u Am 2,7. Usp. Peter MAIBERGER, שָׁפַח (*š'p*), u: ThWAT, VII, 929–931.

²³ Usp. Helmer RINGGREN, נָתַח *nātāh*, u: ThWAT, V, 409–415. Glagol znači *ispružiti ruku* što u širem semantičkom polju znači *kazniti nekoga*. Glagol se često odnosi na Božje djelovanje koje je opisano slikovito kao borba Boga ratnika protiv svakoga oblika zla. U hifilu glagol često znači *voditi*, *usmjeravati* pri čemu se misli također i na *usmjeravanje čovjekova srca u krivome smjeru*. U našem kontekstu glagol može glasiti: *držati pravo i pravdu daleko od siromaha*, a praktički to znači *tlačiti ga*.

²⁴ Hebrejski pojam *ānāv* ima bogato teološko značenje. Izveden je od glagola *'nh*, *biti bi-jedan*. U proročkoj i mudrosnoj književnosti ljudi označeni tim pojmom sve su se više dovodili u svezu s Bogom, pa su bili »siromasi Jahvini«. Korisno je vidjeti različita značenjska polja glagola i izvedenicâ iz njega. Usp. Ernst JENNI, אָנָו *'nh elend sein*, u:

u duhu navode na zlo. אָנָו (*ʾānāv*) predstavlja poglavito *ponizne, blage* ljude koji sav svoj život, nadu i pouzdanje stavljaju u Boga. To su ljudi koje možemo označiti i kao one »*koji su skršena srca*«, jer vanjska nevolja ozbiljno zahvaća i njihovu nutrinu i čini od njih ljude patnike zbog nepravde koju doživljavaju u društvu. Amos u svojoj knjizi ističe da su takvi ljudi osobito blizu Bogu, jer za svoj život nemaju nikakva drugoga uporišta osim onoga u Bogu. Ti u duhu siromašni i skršeni ljudi vjeruju Bogu i jedino od njega očekuju učinkovitu i konkretnu pomoć. Ali i Gospodin je sa svoje strane blizak takvim ljudima, jer ih poučava i izvodi iz nevolje (Ps 25,9; 76,10) – on ih jednostavno ne ostavlja na cjedilu. Zbog toga nije opravdano tvrditi da su njihovo siromaštvo i bijeda samo njihovi. Oni su jednako tako i Gospodinovi pa je zato uobičajen naziv za njih *siromasi Božji*. Takvi ljudi u svom životu nemaju nikoga drugoga doli Boga na kojega se jedino mogu osloniti u uvjerenju da ih barem on neće izdati i ostaviti na cjedilu.

Potrebno je imati na umu da Amos promatra društveni poredak samo u povezanosti s Gospodinom i s toga gledišta upozorava na neodrživost socijalne etike u kojoj se gazi čovjek u svome ljudskome pravu i dostojanstvu, pri čemu se, što je od svega najgore, takvo ponašanje pokriva Izraelovim Bogom i na taj se način u javnosti ruši prava slika Boga. Gospodin će stoga, tvrdi Amos, sa svoje strane ustati protiv onih koji krše temeljna prava čovjeka, ali istodobno i stupiti u obranu prava ugroženih ljudi, koje će konačno učinkovito zaštititi od svih oblika nepravdi i neljudskoga tlačenja i iskorištavanja. U vezi s tim dolazi do izražaja Gospodinova praksa u kojoj ne zaštićuje narod kao cjelinu, nego upravo one iz najsiromašnijih i najugroženijih društvenih slojeva u Izraelu, koji nemaju nikoga na koga bi se mogli osloniti, osim Boga. Amosova je poruka više nego ohrabrujuća da ih Gospodin zato ni pod koju cijenu neće ostaviti na cjedilu.

3.3. *Kupuju ispravnost u kulturnim činima*

U 2,7b-8 Amos na sebi svojstven način iznosi trostruki zločin vezan uz kulturno područje ističući da je u tom zločinu posrijedi: 1) oskvrnuće Gospodinova svetoga imena, 2) ležanje pokraj njegova žrtvenika i 3) piće oglobljenih u domu Gospodnjemu. Prvi zločin koji Amos predbacuje svojim sunarodnjacima odnosi se na seksualno izrabljivanje djevojke koja biva izložena dvostrukom sek-

THAT, II, 341–353. Opširnije vidi u: Erhard S. GERSTENBERGER, אָנָו *ʾānāv* II, u: ThWAT, VI, 247–270.

sualnom odnosu: i s ocem i sa sinom.²⁵ Time Amos samo još više radikalizira zahtjeve Lev 18,15 (»Ne otkrivaj golotinje svoje snahe! Ona je žena tvoga sina. Ne otkrivaj golotinje njezine.«) Nije potrebno ni isticati da se takvom praksom ruše odnosi povjerenja između oca i sina, a istodobno se djevojka svodi na puki predmet zadovoljavanja seksualnih potreba. Takvim se odnosom razara izvorna Božja stvoriteljska odredba koja regulira odnose u intimnom čovjekovu području ne dopuštajući da čovjek bude manipuliran s bilo koje strane.²⁶ Amos ovakvom kritikom odnosa prema mladoj djevojci ne samo da brani bračno pravo nego zaštićuje i temeljno ljudsko pravo osobe, koja je u ovome slučaju mlada i nezaštićena djevojka.

Drugi se zločin odnosi na nevoljnika (2,8) kojemu se uzimaju haljine, pa se potom ide pred žrtvenik i tamo leži na tako nepravedno oduzetim haljinama. Prema odredbama Pnz 24,12; Izl 22,25 Izraelcima je bilo zabranjeno uzimati haljine u zalog i zadržavati ih preko noći, jer su noći u tom dijelu svijeta osobito hladne pa vlasnici noću trebaju te haljine kako ne bi promrzli. Zato je postojala obveza uvečer vratiti u zalog uzete haljine. U ovome retku Amos napada u to doba uobičajenu praksu bogatih ljudi koji uzimaju haljine od bijednika i dolaze žrtveniku pred Gospodina s takvom nepravidom. Takvi prisiljavaju nevoljnika da dade haljine u zalog pa ih potom moćnici uzimaju, idu s njima u svetište i tamo, pred Bogom, na njima leže i uživaju. Tako zločin dobiva i svoju drugu dimenziju.

Treći zločin nije detaljnije određen, ali se iz konteksta može iščitati da je posrijedi nepravedno prisvajanje novca od siromaha kojim moćnici kupuju vino i potom ga prinose Gospodinu na žrtveniku (Lev 23,13; Br 15,1-2). I ova vrsta zločina nosi u sebi dvije dimenzije: jedna dimenzija zločina ukazuje da se čini nepravda onome kome se uzima novac, a druga dimenzija pokazuje da se povređuje i Gospodin, jer se tim novcem želi prinijeti žrtva upravo njemu. Amos upozorava da Gospodin jednostavno ne prima takvu žrtvu utemeljenu na nepravdi i s gađenjem je energično odbacuje. »Iznenadujuće za Amosove

²⁵ U tekstu se djevojka naziva הנָּעִירָה *hanna'rah*. Što se pod tim pojmom podrazumijevalo? Je li u pitanju neki društveni status – pa bi ona bila ropkinja ili sluškinja, ili je bila jednostavno mlada djevojka? Mnogi egzegeti uviđaju poteškoće u određivanju pojma הנָּעִירָה *na'rah*. Čini se, ipak, da prevladava uvjerenje kako je u pitanju djevojka sposobna za udaju, koja je prema Pnz 22,28 uživala pravnu zaštitu. Usp. Hans F. FUCHS, נָּעִירָה *na'ar*, u: ThWAT, V, 507–518, ovdje 516–517; Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2. Joel. Amos*, 202.

²⁶ Neki su bili mišljenja kako je riječ o kulturnoj prostituciji, ali sam pojam kao i kontekst ukazuju kako je takvo mišljenje malo vjerojatno. Usp. Luis ALONSO SCHÖKEL – José L. SICRE DIAZ, *1 Profeti*, 1096.

slušatelje jest to da se na kraju Božja oluja suda prazni nad samim Izraelom. Glavna točka optužbe glasi: neljudskost unutar Gospodinova naroda.«²⁷

4. Božje kontrastno ponašanje prema malome Izraelu

Amos stoga veoma oštro upozorava svoje suvremenike da je takvo ponašanje suprotno Gospodinu i da će Gospodin prema takvima zauzeti odlučan stav prigodom skoroga dolaska i susreta s njime. Ta se Božja uloga u suđenju svijetu opisuje osobito naglašenim isticanjem Božjega »ja« – אֲנִי (ʿānōkī) (2,9.10.11). Upravo u kvaliteti odnosa prema malenima i bijednima razlikuju se Gospodin i Izraelci. Dok se Gospodin skrbio i još uvijek skrbi za malenog Izraela, dotle Izrael, njegovi moćnici i dužnosnici, progone malene i bijednike u vlastitom narodu. Gospodin je izveo, vodio narod kroz pustinju i uveo ga u slobodu Obećane zemlje te dao svim pripadnicima naroda zemlju na dar.²⁸ Zbog toga bi Izraelci trebali postati svjesni toga Božjega velikodušnoga djela i vladati se prema siromasima drukčije, imajući samilosti i solidarnosti prema njima, ali se oni tako ne ponašaju. Na taj način Izraelci odstupaju od načina djelovanja koji je prakticirao Gospodin.

Zato će uslijediti Božja akcija kao pravi »sveti rat« protiv Izraela. Izrael je poznao svoga Boga kao onoga koji je vodio ratove s njime i za njega (1 Sam 14,15) protiv drugih, a sad se, evo, mora suočiti s gorkom činjenicom da će Gospodin krenuti u rat i protiv njega.²⁹ Štoviše, Br 21,14 spominju postojanje Knjige Gospodinovih vojni – סֵפֶר מִלְחָמוֹת יְהוָה (sēfer milhāmōt Jhvh)³⁰, koje je Gospodin vodio za Izrael. Ali sad će se dogoditi upravo ono obrnuto: Gospodin će ustati protiv onih u njegovu narodu koji ruše pravdu i pravo i ugrožavaju dostojanstvo čovjeka pred Bogom. U Gospodinovu pohodu neće pomoći ni brzina, ni snaga ratnika, ni bilo koja spretnost, jer se pred Gospodinom jednostavno nije moguće sakriti. Gospodinovo moćno oružje bit će potres, a o potresu se također govori i u petom viđenju (9,1-4). Gospodin će svojim moćnim djelom pokazati da nije unaprijed na strani izraelskoga naroda, nego da njegov pohod

²⁷ Alfons DEISSLER, *Zwölf Propheten. Hosea, Joel, Amos*, Würzburg, 1981., 102.

²⁸ Usp. Božo LUJIĆ, Prava čovjeka i prava naroda u Am 1,3 – 2,16, 130–131.

²⁹ Usp. Božo LUJIĆ, Od Boga ratnika do Boga sveobuhvatne ljubavi. Biblijska interpretacija rata, 71–105.

³⁰ Theodor HIEBERT, Warrior, Divine, u: David Noel FREEDMAN (ur.), *The Anchor Bible Dictionary*, VI, New York – London – Toronto – Sydney – Auckland, 1996., 876–880, ovdje 877: »Najranija izraelska književnost, zbirka starih pjesama, opisuje Božje djelovanje prvenstveno pojmovima rata.«

znači razdvajanje onoga koji će imati budućnost od onoga dijela naroda koji je neće imati.

Sve je to prikazano u drugome i trećem prizoru u kojem se opisuje način na koji će Bog osobno intervenirati unutar svoga naroda (2,9-12).

Am 2,9: »Ja אֲנֹכִי (v'ānōkî) pred njima istrijebih Amorejce visoke k'o cedar, jake poput hrašća, ja uništih i plod na njima i korijen pod njima,
2,10: a vas izvedoh iz zemlje egipatske i četrdeset vas godina vodih po pustinji da zaposjednete zemlju amorejsku.
2,11: Ja אֲנֹכִי (v'ānōkî) podigoh proroke između vaših sinova i nazirejce među vašim mladićima. Nije li tako, sinovi Izraelovi?« – riječ je Jahvina.

Ovakva kontrasta kao između ponašanja Izraela i Gospodina ne susrećemo u kiticama koje prethodno govore protiv stranih naroda. Izraelovu ponašanju snažno se suprotstavlja Božje »ja« koje zapravo određuje tijek povijesti – אֲנֹכִי (v'ānōkî).³¹ Amos kao dokaz Božje zauzetosti za malene i rubne ljude upravo donosi Božje djelovanje u povijesti, koje je dojmljivo izraženo hifilnim oblikom glagola שָׁמַד (šmd) – iskorijeniti, uništiti. Amorejci su bili narod koji je prethodno nastanjivao područja u kojima su živjeli Judejci. Bio je moćan i snažan narod, što je vidljivo iz slika kojima se njihova snaga i moć opisuje (visoki poput cedra, jaki poput hrasta). Pa ipak, Gospodin je taj moćni narod iskorijenio i dao tu zemlju Izraelcima.

Božje povijesno-spasiteljsko djelovanje nastavlja se (2,10) opisom Božjega zahvata u Egiptu u vezi s oslobađanjem naroda iz egipatskoga ropstva. Zanimljivo je da za izvođenje naroda iz Egipta Amos rabi glagol עָלָה ('lh) – uzaći u hifilu umjesto uobičajenoga glagola יָצָא (js').³² Božjim zahvatom u Egiptu te njegovom skrbi za narod u dugom razdoblju putovanja kroz pustinju Gospodin pokazuje da egzistencija Izraela kao naroda nije u vlastitim rukama, nego u Božjim. Povijest je svjedokinja takve Božje zauzetosti za narod upravo u njegovim najdramatičnijim trenucima.³³

³¹ Jedino je u psalmima Božja djelatnost vrlo često kontrastirana ljudskom ponašanju (usp. Ps 106,7-23). Usp. Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2. Joel. Amos*, 204.

³² Glagol יָצָא (js') u hifilnom obliku češće se rabi u deuteronomijsko-deuteronomističkoj predaji, a glagol עָלָה ('lh) u starijim tekstovima. Usp. Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2. Joel. Amos*, 206.

³³ Tako slično zaključuje i Artur WEISER, *Die Propheten Hosea, Joel, Amos, Obadja, Jona, Micha*, 142.

Konačno, treći Božji zahvat odnosi se na Božju brigu oko Izraelove moralne vertikale, jer im je Bog podigao proroke i nazirejce koji su ih trebali upozoravati na važnost njihova moralno-društvenoga ponašanja koje je ovdje opisano upravo u Izraelovu odnosu prema slabima i nevoljnima. Izrael jednostavno nije u stanju podnijeti živih svjedoka Božje djelatnosti u narodu: on ih jednostavno ne prihvaća.³⁴

5. Božja akcija protiv Izraela

U trećem prizoru (2,13-16) Amos opisuje Božju akciju vezanu uz ponašanje Izraelaca jednih prema drugima. I u ovome tekstu Amos se služi snažnim metaforama da bi izrazio Božju logiku i dosljednost u njegovu djelovanju. Kao što je nekoć Gospodin nastupio oštro protiv Amorejaca a u prilog Izraelcima, tako će i sada jednako odlučno djelovati protiv onih u Izraelu koji gaze nevoljnika i bijednika, koji iskorištavaju nezaštićenu djevojku ili koji odbijaju primiti živu prorokovu riječ.

Izraelovo stanje pred Bogom Amos opisuje krasnom metaforom »kola punih grijeha« koja su po sebi toliko teška da će ih Gospodin prignječiti za tlo. Izrael će se zaglibiti u blatu vlastitih postupaka upravo prema siromašnima, bijednima, ugroženima, izrabljivanima. Gospodin je logičan svojoj logici djelovanja: kao što je nekoć branio malenoga i slaboga Izraela od drugih moćnih naroda, on po istoj logici i sada brani u Izraelu one malene i siromašne koji su u svojoj ljudskosti ugroženi od onih moćnih i silnih u samome narodu.³⁵

U sljedećim krasnim metaforama (2,14-16) Izrael je suočen s neminovnošću susreta sa svojim Bogom koji će rezultirati sudom i kaznom. Naspram ljudske spretnosti i vještine prikazana je Božja moć i snaga: neće pomoći ni brzina pri bijegu, ni snaga, ni hrabrost ratnika, ni vještina strijelca. Zapravo *onoga dana* בַּיּוֹם הַהוּא (*bajjôm hahû'*) neće se moći izbjeći susret s Gospodinom i suočavanje s vlastitom istinom o sebi. Gospodin će proći posred vlastita naroda i odijeliti one što imaju budućnost od onih koji to nemaju. Kriterij će biti odnos prema slabima, nevoljnima, siromašnima u njihovome ljudskom dostojanstvu. Bog će se pokazati kao branitelj ljudskih prava i ljudskoga dostojanstva. Pro-

³⁴ Moguće je da na ovome mjestu Amos aludira i na vlastito poslanje kad ga je svećenik Amasja praktički protjerao iz svetišta, a možda i iz zemlje (usp. Am 7,16).

³⁵ Ne bi se smjelo izgubiti iz vida upravo tu činjenicu: da se Gospodin brinuo i brine za one najugroženije, najslabije, najtlačnije. Ta se logika Božjega djelovanja proteže na Novi zavjet pa vidimo da i tu Bog u Isusu traži izgubljene i raduje se kad ih nađe (usp. Lk 15). Usp. Božo LUJIC, *Isusova otvorena antropologija*, Zagreb, 2005., 423–487.

rok poziva na ponašanje koje će biti u skladu s Božjim kad je u pitanju moralna vertikala i ljudsko dostojanstvo.

Zaključne misli

Treba ponovno istaknuti da Amos u kitici 2,6-16 ponajprije smješta Izraela unutar okolnih naroda i da ga u tom širem kontekstu njihovih međusobnih zločina promatra i procjenjuje. Amos dolazi do zaključka da Izrael nije u svom ponašanju nimalo bolji od drugih naroda. To je vidljivo i u tome što Amos uzima isti pojam za zločin *פשע* (*peša'*) kako za druge narode tako i za Izrael. Istina, drugi narodi povređuju pravo jedni drugih (*ius gentium*) dok Izrael povređuje pravo čovjeka (*ius hominis*) unutar vlastita naroda postupajući okrutno upravo prema najslabijim i najsiromašnijim ljudima vlastita naroda.

Nije beznačajno još jednom ukazati da se Bog u svome postupku prema svim ljudima pokazuje u svojoj logici djelovanja u potpunosti dosljedan i pravedan. Narode koji vode rat jedni protiv drugih Bog susreće u svetome ratu kažnjavajući ih ognjem. Vlastiti narod koji je izgubio osjećaj za milosrđe i solidarnost upravo prema najmanjima Bog susreće također u »svetome ratu« kažnjavajući ga prije svega potresom. Nitko prije Amosa nije tako snažno naglasio Božje gospodstvo nad svim narodima u jednakoj mjeri kao i nad Izraelom. Na povijesnoj pozornici nema drugih bogova doli Gospodina čija se moć proteže i na druge narode kao i na Izraela, a njemu ne može izmaknuti nitko.

Osobito je važno da se i narodi međusobno, ali također i odnosi unutar Izraela, prosuđuju s gledišta odnosa prema čovjeku i narodu. Prvi put odjekuje teološka poruka o Bogu koji štiti pravo i dostojanstvo čovjeka (*ius hominis*) i pravo narodâ (*ius gentium*). Gospodin vodi sveti rat protiv onih koji gaze čovjekovo dostojanstvo i u tom se stavu on jednako odnosi i prema drugim narodima kao i prema Izraelu. Izrael ne samo da nije bolji od drugih nego je gori i odgovorniji, jer je prema njemu Bog pokazao posebnu solidarnost i milosrđe. Izrael je to prezreo u svome odnosu prema onim najbjeđenijima, najugroženijima i najsiromašnijima u narodu.

Na kraju treba načelno reći: Amos u svojoj bespoštednoj kritici ponašanja vlastita naroda ne ishodi od nekoga čvrstoga moralnog sustava, nego od iskustva Boga koji je gospodar povijesti, gospodar naroda i gospodar svakoga čovjeka pojedinca te koji je tijekom povijesti pokazivao svoje milosrđe tako malome narodu kao što je izraelski. Nažalost, pojedinci u narodu nisu prepoznali takav odnos Boga, nego su svoje ponašanje i postupke usmjerili upravo protiv onih najugroženijih u narodu, što je oprečno Božjemu djelovanju. Pro-

rokova kritika proizlazi upravo iz takva gledanja Boga. Prorok sučeljava Božje i ljudsko djelovanje i iz toga izvlači svoje kritičke stavove. Ti stavovi ne štite nikakav čvrsti moralno-društveni sustav, nego uzimaju u zaštitu čovjeka čija su ljudska prava praktično ugrožena. Takva slika Boga koji brani čovjekovo dostojanstvo i pravo i te kako je aktualna i danas. Zar ne iznenađuje koliko je Amosova poruka aktualna u vremenu i poslije 1200 godina?

Summary

PROPHETIC CRITICISM AS A CALL TO SOCIAL-MORAL BEHAVIOUR EXEGETIC-THEOLOGICAL ANALYSIS (AM 2:6-16)

Božo LUJIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
blujic@globalnet.hr

The excerpt Am 2:6-16 is the last in a series of eight verses of Amos' speech against foreign nations and against Israel. In other verses the prophet scorns the violation of rights of other nations between each other (ius gentium), yet in the verse against Israel, Amos brands the violation of man's rights, of the most impoverished and wretched in Israel (ius hominis).

In an analysis of this text consisting of three scenes (2:6-8; 2:9-12; 2:13-16) Amos speaks about the violation of man's dignity and human rights within the Israeli nation of that time. In the first scene the conjunction »because« לַ (al) is predominant and the scene notes four crimes that relate to the violation of the rights of the impoverished, wretched misfortunate and unprotected. The second scene shows God's contrasted actions and this section is dominated with the Lord's emphasised »I« – אֲנִי (ʾānōkî). The third scene brings a metaphorical presentation of judgement and punishment consequential to improper relations toward man. It is interesting too that Amos considers that Israel is not better than any of the surrounding nations because it commits crimes against humanity just like the others. This can be seen in the same definition of the crime of nations and the crimes of Israel – עַוְוֹנוֹת. In continuation of the analysis of this text we see that Israel commits four crimes against humanity: the sale of humans for money, persecution of the poor, abuse of young girls, the cult of covering up the exploitation of debtors. Amos then notes God's action against this human behaviour as something quite concrete: God annihilated the Amorites and gave the land to the Israelis. God led the people out of Egyptian slavery, he led them through the desert, cared for them and finally led them into the Promised Land.

Finally God raised the prophets for the people to remind the people of their covenant yet the Israelis led the people to breach that covenant.

The result of that behaviour is the day of the Lord in which the Lord will encounter Israel. That day will be a day of truth and judgement and no-one will be able to escape it. Punishment follows not because the people directly offended God but because in practise the people despised God's mercy toward the small, weak, poor. Finally Amos does not express his merciless criticism based on some firm moral system but rather from the experience of God who throughout the history showed himself to be protectiful toward humans.

The analysis shows that God treats all nations equally including the Israelites and the same logic applies to all nations. Secondly, God is shown as the master of history which is just as present for other nations as it is for Israel and he protects the human dignity of Israelites and non-Israelites alike. The prophet does not build on some abstract moral system of behaviour but based on concrete historical situations he shows up the morality of attitudes towards the poorest and most impoverished in Israel.

Key words: crime, human rights, peoples' rights, wretched, poor, misfortunate, Lord, Israel, prophetic criticism, judgement and punishment.